

УДК 37.016:82-14(373.5)

Світлана НЕСТЕРЕНКО, здобувач кафедри освіти дорослих Інституту перепідготовки та підвищення кваліфікації Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, викладач Івано-Франківського коледжу ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника"

МОДЕЛЬ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ МЕТОДИКИ РОЗВИТКУ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ У СТАРШИХ КЛАСАХ

Svitlana NESTERENKO, graduate student at the Department of Adult Education at the Institute for Retraining and Advanced Training of the National Pedagogical Dragomanov University, teacher at the Ivano-Frankivsk college of the State Higher Educational Institution "Vasyl Stefanyk Precarpathian National University"

MODEL OF METHODOLOGY FOR DEVELOPMENT OF ETHNOCULTURAL COMPETENCE DURING UKRAINIAN LITERATURE LESSONS IN HIGH SCHOOL

ORCID: 0000-0001-9943-4383

У статті представлена модель експериментальної методики формування етнокультурної компетентності, що подає взаємозв'язок змісту, методів і прийомів навчання, спрямованих на підвищення читацької культури учнів, рівня етнокультурних знань і вмінь (у контексті розвитку компетентного читача). Доведено, що вона сприяє формуванню у старшокласників знань і вмінь у діалозі з різними суб'єктами комунікації (ліричним героєм, автором, іншими читачами), аналізу поетичних творів громадянської лірики, акцентуючи увагу на художніх знахідках митця, українських історико-культурних і архетипних образах, вдосконаленню естетичних смаків молоді, а також становленню світоглядної, національної позиції старшокласників.

Ключові слова: етнокультурна компетентність, міні-проекти, художній текст, громадянська лірика, національна самоідентифікація, етнокультурні маркери.

Мета: здійснити пошук оптимальних шляхів формування етнокультурних компетентностей старшокласників на матеріалі громадянської лірики, запропонованої для вивчення чинною програмою з української літератури.

Summary. The article presents the model of the experimental methodology for development of ethnocultural competence, which provides interconnection of content, methods and teaching tools aimed at increasing the reader's culture of students, the level of ethnocultural knowledge and skills (in the context of development of a

competent reader). It is proved that it contributes to the formation of knowledge and skills by senior pupils during dialogue with various subjects of communication (lyrical hero, author, other readers), analysis of poetic works of civil lyrics, while focusing on literary finds of the artist, Ukrainian historical, cultural and archetypal images, improvement of the aesthetic tastes of youth, as well as formation of worldview, nation-building position of senior pupils.

Key words: ethnocultural competence, mini-projects, literary text, civil lyrics, national identity, ethnocultural markers.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Експериментальна методика формування етнокультурної компетентності передбачає взаємозв'язок змісту, методів і прийомів навчання, спрямованих на розвиток та формування знань і вмінь школярів у діалозі (за різними кореляційними складовими) аналізувати ліричні твори, акцентуючи увагу на художніх знахідках митця, специфічні українські історико-культурні реалії, удосконалення естетичних смаків та становлення світоглядної, національної позиції старшокласників. Вона може розглядатись як окремий сегмент у методиці викладання української літератури, що сприятиме підвищенню національно-патріотичного потенціалу випускників.

Аналіз досліджень і публікацій. Запропонована методика базується на філософському вченні про взаємозв'язок між процесами суспільного життя та досягненнями у сфері науки і культури; ураховує ідеї вітчизняних і зарубіжних

філософів про національну свідомість і самосвідомість, патріотизм, значення родинного виховання, народної філософії, етнічних особливостей, думки літературознавців про особливості ліричного роду літератури, специфіку аналізу творів різних жанрів і тематичних груп. Методика формування етнокультурної компетентності враховує розвідки психологів про специфіку цифрового покоління, представниками якого є сучасні старшокласники, про особливості розвитку інтелектуальної та мотиваційної сфер, специфіку виявлення національного через дію; результати дидактичних досліджень, зокрема тих, де йдеться про умови ефективного використання рефлексивних завдань.

Окреслена проблема має місце у працях теоретиків і практиків. Так, особливості сприймання ліричного твору подані у М. Рибнікової, Н. Волошиної, О. Бандури, Є. Пасічника, А. Ситченка, С. Жили та ін.; питання вивчення громадянської поезії – у С. Неділька, В. Андрусенко, А. Капської. Компетентнісний підхід до вивчення лірики описали А. Лісовський, В. Гладишев, Г. Токмань, А. Фасоля, В. Уліщенко, І. Ціко та інші.

Виклад основного матеріалу дослідження. Етнокультурна компетентність за своєю суттю є синергетичною, тобто такою, що об'єднує знання, уміння, ціннісні орієнтири української етнічної філософії, культури та психології.

Етнокультурну компетентність тлумачимо як здатність особистості ефективно застосовувати набуті знання про матеріальні й духовні цінності українсь-

кого етносу; образ народу, що був вибудований у сфері культури протягом історичного періоду; засоби етнічного самовияву (мову, літературу, фольклор), сформоване ціннісне ставлення до етнічного як націотвірного, що прослідковується в міжособистісній взаємодії (навчанні, професійній діяльності, спілкуванні в родинному колі).

Формування етнокультурної компетентності як мультипредметної відіграє безпосередню роль у поглибленні у школярів почуття національної гідності, самосвідомості громадянина України, активної особистісної позиції. Цей процес пов'язаний з розумінням кожним випускником краси художнього слова, розвитком потреби читати тощо.

У часи нестабільної економічної ситуації в Україні, військових дій на Сході, окупації Кримського півострова, в умовах втрати тисячами осіб можливості спокійно жити у своїх містах і селах формування етнокультурної компетентності набуває особливого значення. Як і будь-яка компетентність, етнокультурна є особистісним утворенням – сукупністю знань, умінь, ціннісних пріоритетів, що має в собі людина. Тож дана категорія потребує уваги до унікальних і неповторних якостей кожного учня, значущих для кожного громадянина України духовних цінностей.

Вимірювати рівень сформованості етнокультурної компетентності можливо через набуті знання (історичного поступу народу; соціальних, економічних, екологічних умов проживання; культурної політики держави, фольклорно-етнографічних артефактів, впливу культури інших народів, досягнень вихідців з країни, які проживають за її межами), сформовані вміння оперувати цими знаннями та набуті цінності.

Етнокультурна компетентність (зокрема у вивченні української громадянської поезії) передбачає комплекс сформованих знань, умінь і ціннісних компетенцій, що виявляється у таких складниках:

Цікавим для нашого дослідження є визначення поняття "етнокультурні маркери", запропоноване В. Уліщенко в дослідженні "Методика інтерсуб'єктного навчання української літератури в основній загальноосвітній школі": "Етнокультурним маркером називаємо мовні знаки (окремі слова, словосполучення, фразеологізми, епітети, метафори), що містять кодовану інформацію про культуру етносу і вказують на специфічно-національні ознаки тексту" [9, с. 106].

Звісно, що процес вимірювання сформованості етнокультурної компетентності на уроках української літератури у старших класах (на матеріалі громадянської поезії) має бути максимально прозорим і давати чіткі відповіді на питання про те, що в кінцевому результаті буде унаочнено, отримано в цифрах і відсотках. Тільки саме життя людини згодом може дати вичерпну відповідь про ступінь сформованості духовних цінностей. Саме тому у процесі вимірювання рівнів сформованості етнокультурної компетентності ми враховували такі вміння:

- давати вичерпну усну відповідь, яка свідчила б про набуті етнокультурні знання, зрілість громадянських переконань, активний патріотизм і толерантність до всіх проявів "іншості";
- формулювати шире аргументоване письмове висловлювання, яке висвітлювало б власне національно-патріотичне ставлення до предмета, теми обговорення;
- усвідомлювати своє місце в культурному і соціально-політичному житті країни, розуміти час практичного застосування набутих знань;
- виявляти вміння працювати в команді, слухати і чути інші, відмінні від власної думки;
- виявляти комплекс громадянських чеснот, що свідчать про реалізацію особистісного потенціалу людини в демократичній державі.

Ми визначили, що *методика формування етнокультурної компетентності на уроках української літератури у стар-*

чування правил і виконання мовних вправ. Для того, щоб навчити спілкування іноземною мовою, потрібно створити життєві ситуації, які стимулюватимуть вивчення матеріалу, вироблятимуть адекватну поведінку. І при цьому допоможе Інтернет. При підключенні до нього на занятті іноземної мови створюється модель реального спілкування. Саме тоді можна говорити про мовну компетенцію. Безперечно, Інтернет може використовуватись у навчанні лексики та граматики, перевірки знань, забезпечуючи повну зацікавленість. Сюди входять різноманітні тренувальні лексичні, граматичні, фонетичні вправи, тести на читання, граматику, IQ-тести тощо. Інтернет розвиває соціальну і психологічну адаптацію студентів: їх впевненість у собі та здатність працювати в колективі; створює сприятливу для навчання атмосферу, слугуючи засобом інтерактивного підходу. Він також суттєво впливає на організацію самостійної, позааудиторної діяльності студентів [10]. Таким чином, використовуючи інформаційні ресурси мережі, вдається реалізувати на заняттях такі завдання:

- формування стійкої мотивації іншомовної діяльності студентів на заняттях, що ґрунтується на застосуванні останніх матеріалів, обговорення не тільки питань до запропонованих текстів, але й життєво важливих проблем, які зацікавлюють усіх;
- формування навичок та умінь читання, безпосередньо використовуючи матеріали мережі;
- удосконалення вміння монологічного та діалогічного висловлювання, ґрунтуючись на проблемному обговоренні;
- удосконалення вміння писемного мовлення;
- доповнення словникового запасу лексику сучасної іноземної мови;
- удосконалення вміння аудіювання завдяки автентичним текстам всесвітньої мережі;
- ознайомлення з культурознавчими аспектами, що містять в собі мовний етикет, особливостями мовної поведінки різних народів в умовах спілкування, культури, традицій країни, мова якої вивчається.

На жаль, існують певні недоліки навчання за допомогою комп'ютера: зловживання комп'ютерними ефектами, готові навчальні програми, які важко піддаються адаптації до традиційного заняття, оскільки не завжди відповідають методичним цілям та дидактичним принципам у навчанні. Також маємо неабияку проблему використання навчальних ресурсів мережі Інтернет безпосередньо на занятті, що постає через недостатню технічну оснащеність вищих технічних навчальних

Компетенції (складові компетентності)	Показники
Знання	<ul style="list-style-type: none"> • Історії, культури (матеріальної і духовної) українського народу; • народної міфології та філософії; • державної мови; • основ родинного виховання; • українських символів, флори і фауни
Уміння	<ul style="list-style-type: none"> • Знаходити в художніх текстах етнокультурні маркери і аналізувати їх значення для розкриття авторського задуму; • Проводити самостійні та колективні дослідження розвитку значення етнокультурних маркерів; • популяризувати українську мову, літературу, мистецтво
Цінності	<ul style="list-style-type: none"> • Повага до історії, культури українського народу; • Прагнення долучитися до розбудови своєї країни; • Прагнення популяризувати українське мистецтво, культуру, виробництво, природу тощо; • Пишатися своєю етнічною приналежністю.

ших класах – це комплекс інноваційних прийомів навчання, видів діяльності, що підпорядкований класичній системі методів (за М. Кудряшовим), ґрунтується на оновлених психолого-педагогічних принципах (ураховує домінантні ознаки учнів цифрового покоління) і спрямований на унаочнення багатовекторного діалогу читача з художнім текстом, іншими читачами, виявлення в цьому діалозі знань, умінь, ціннісних пріоритетів громадянина-патріота своєї держави.

Ключовою ідеєю експериментальної методики визнано формування етнокультурної компетентності на матеріалі української громадянської лірики, підвищення ефективності засвоєння етнокультурного, національного потенціалу художніх творів, розвиток діалогічних умінь під час аналізу лірики.

Експериментальна методика надає перевагу застосуванню проектної діяльності (як ланцюжка міні-проектів), що підвищує ефективність шкільного аналізу ліричного тексту, розширює спектр видів самостійної роботи школярів у їхньому прагненні до самореалізації, поглиблює сприйняття авторського тексту на рівні етнокультурних і національних цінностей. Презентована методика має вдосконалити практику шкільного аналізу ліричного твору, сприяти особистісному вибору, прийняттю цінностей громадянина-патріота своєї держави, духовному розвитку читача.

Провідна гіпотеза методики ґрунтується на передбаченні, що формування етнокультурної компетентності у про-

цесі вивчення української громадянської лірики буде ефективним за умов: розробки, обґрунтування та впровадження експериментальної методики, зорієнтованої на посилення громадянського, національного звучання української лірики, поглиблення діалогічної складової під час аналізу художнього твору, залучення тематичних міні-проектів за темою, які допомагали б саморозкриттю кожного читача.

Головними проблемами при створенні експериментальної методики стали: визначення специфіки і структурних складових етнокультурної компетентності, опрацювання та систематизація робочого категоріального апарату, визначення специфіки аналізу ліричних творів з огляду на їхні громадянські, національні інтенції, окреслення особливостей діалогу читача ліричного твору з іншими "Я" (за різними кореляційними складовими), оптимізація і перевірка функціональності дібраного комплексу прийомів та видів роботи.

Аналіз ліричного твору як процедура виокремлення значущих складових з метою їх подальшого дослідження в діалозі з іншими "Я" (ліричним героєм, автором, власним "Я" читача, іншими читачами), синтезування висновків і формулювання власного естетично-оцінного висловлювання потребують зосередження уваги на знанні історії, культури українського народу, його політичних і національних чинників, пошуків живого відгуку в душах старшокласників та вміння складати партитуру виразного

читання твору (*виконавський аналіз поезії*) [2, 3].

Основоположною для нашого дослідження стала синергетика особистісно й компетентісно орієнтованого та діалогічного навчання, історико-культурного та аналітико-синтетичного підходів, що зорієнтовані на поглиблення сприймання ліричного твору в аспекті осмислення етнокультурних, національних чинників, формування у свідомості читача образу активного носія суспільних, громадянських, національних чеснот.

Задля реалізації мети на уроках української літератури (на матеріалі ліричних творів) у старших класах нами було здійснено такі кроки:

- визначено коло проблем, пов'язаних із формуванням в учнів-читачів розвинутого почуття національної свідомості, дієвого патріотизму, шанобливого ставлення до української культури (матеріальної, духовної), історії, родини як одного з провідних соціальних інститутів суспільного розвитку;
- вивчено особливості викладання української літератури в інноваційному освітньому просторі, що охоплює компетентнісні, психолого-педагогічні, літературознавчі складники, упровадження нових форм і видів взаємодії учнів-читачів у процесі аналізу ліричних творів;
- удосконалено моделі аналізу ліричного твору з огляду на наявні у ньому етнокультурні, національні, громадянські чинники;
- розроблено методичні прийоми (декламація-діалог, аналітичне читання, скла-

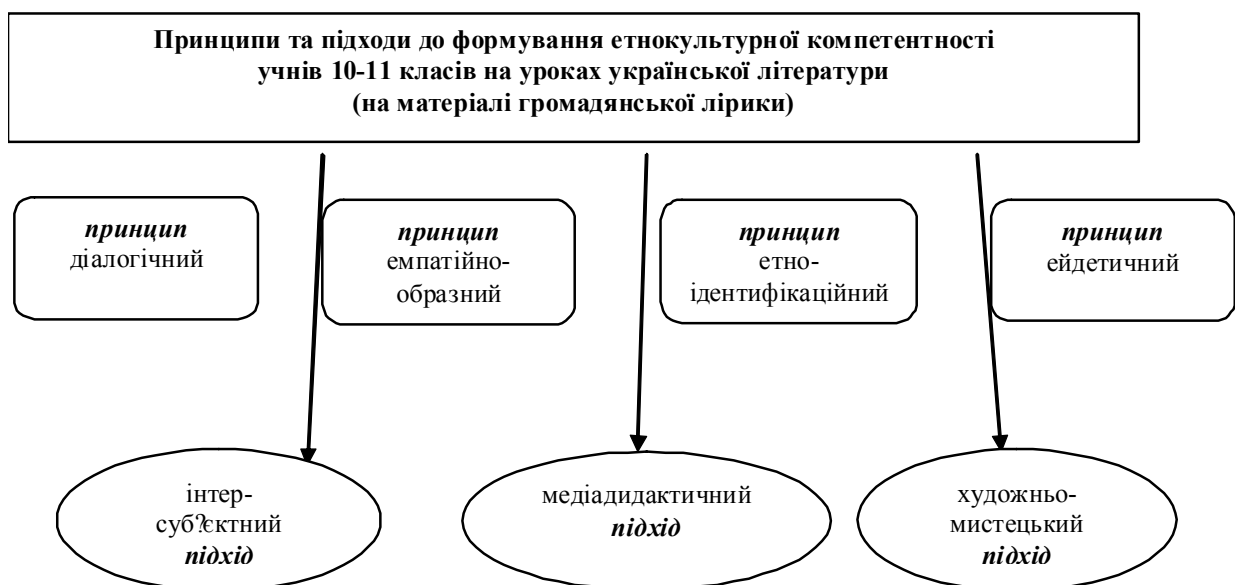

Рис. 1. Принципи і підходи до формування етнокультурної компетентності учнів 10–11 класів на урок української літератури (на матеріалі громадянської лірики)

дання системи запитань (до ліричного героя, автора, інших читачів, автокомунікація), ейдетичний колаж, динамічні таблиці тощо), види діяльності (міні-проектна робота, ейдетична і поетична майстерні тощо);

- розроблено рекомендації щодо ефективної діалогічної взаємодії на уроках української літератури з акцентом на етнокультурні, громадянські, націєтвірні чинники, результатом якої є формування духовно розвиненого громадянина – патріота своєї країни, особливої уваги потребувала етнокультурна та художньо-читачька компетентності.

У центрі методики формування етнокультурної компетентності – інтерсуб'єктна педагогічна взаємодія, що зорієнтована на емоційно-ціннісний діалог за різними кореляційними складовими, досягнення історико-культурного, націєтвірного потенціалу художнього тексту, усвідомлення кожним читачем власної громадянської позиції. У зв'язку з цим провідними теоретичними вихідними положеннями (принципами) презентованої методичної системи вважаємо такі: діалогізм, емпатійно-образне мислення, етноідентифікація, ейдетика, а підходами – інтерсуб'єктний, медіадидактичний, художньо-мистецький (рис. 1):

діалогічний (інтерпретація художнього тексту відбувається внаслідок емоційно-ціннісної комунікації за різними кореляційними складовими (особливу роль тут відіграє діалог з ліричним героєм та автокомунікація читача). Як засвідчив експеримент, процесу діалогізації сприяє міні-проектна діяльність, що налаштовує всіх комунікантів на суб'єктне саморозкриття, виявлення сформованих духовних цінностей, які вже стали нормою поведінки (активний патріотизм, історико-культурна пам'ять, національна самосвідомість). Наприклад, робота в міні-проектах дає можливість кожному читачу вибудувати вектор взаємодії з іншими "Я", у результаті якого якомога ефективніше можна розкрити свій знаннєвий, уміннєвий та ціннісний потенціал, почути інших "Я" і, основне, ліричного героя;

емпатійно-образний (література як вид мистецтва у своєму арсеналі має багато різних художніх образів: персонажі, символи – зорові, смакові, аудіальні тощо. Кожний наявний у ліриці образ спрямований на пробудження емоцій читача, його емпатії до ліричного героя, душевних переживань. Оскільки цей принцип реалізується у процесі самоаналізу й самопізнання школярами власного емоційного стану як реакції на емоції, що випромінює авторський текст, емпатійно-образне мислення набуває особливої значу-

щості. Воно мотивує читача до багатовекторного діалогу, стимулює до автокомунікації, розкриває багатовимірний унікальний світ ліричного героя-патріота своєї країни, активізує не тільки співпереживання, а передусім захоплення і прагнення наслідувати кращі риси та якості ліричного героя громадянської поезії;

ейдетичний – створення в уяві образів, картин, асоціацій, що актуалізує можливості образної пам'яті читача, запрошує його до співтворчості з митцем, власної творчості (за певною темою, у відповідь тощо). Вивчення лірики без залучення ейдетики втрачатиме виразність, підкреслену індивідуалізацію, тонку емпатійність. Уявити себе на місці ліричного героя, узяти на себе його душевні сумніви, вагання, оживити перед очима картинку, подану автором, – усе це сприяє заглибленню у текст ліричного твору, його "проживання" усім серцем;

етноідентифікаційний – у процесі діалогічної взаємодії (за різними векторами) передбачає аналіз та інтерпретацію художнього тексту з позицій з'ясування етнокультурної цінності, унікальності, неповторності національних образів (ліричного героя, творця та адресата твору, природного та речового оточення, символів тощо).

Відповідно для реалізації експериментальної методики важливим є дотримання ряду підходів:

художньо-мистецький – осмислення історичних і культурних реалій, етики та естетики, що знайшли відображення в національній системі образів (у тому числі й символів), специфічних мовних засобах, стильових особливостях, що в сукупності своїх виховних, просвітницьких, націєтвірних ознак забезпечують розвиток поетичного кругозору старшокласників, нарощування культурного потенціалу та духовності особистості. У цьому річчій актуальною є думка В. Кременя, котрий зазначає: "...для кожної освіченої людини є абсолютною істиною – без духовності суспільства не може бути. Альтернативи духовному розвитку в будь-якому суспільстві, в тому числі українському, немає" [1, 3, 6].

медіадидактики – спрямований на залучення освітнього, історико-культурного, художньо-мистецького медіаконтенту (аудіовізуалізації, мультимедіа, блогів, сайтів, електронних бібліотек тощо) з метою поглибити емоційний вплив громадянської лірики на учня-реципієнта. Цей підхід потребує застосування нових навчальних прийомів і форм роботи, які не тільки підвищуватимуть навчальну мотивацію старшокласників до аналізу та інтерпретації громадянської лірики, а й

активізуватимуть дієвий патріотизм юнацтва, захоочуватимуть до пропагування національного мистецтва і культури;

інтерсуб'єктний – важливий в аспекті встановлення емоційно-ціннісної комунікації між усіма учасниками багатовекторного діалогу, що надаватиме можливість глибше усвідомити значущість громадянської лірики, функції, що їх вона має виконувати для формування громадянської позиції співвітчизників, розвитку етнокультурної та літературної (ключової) компетентності старшокласників.

Презентовані принципи і підходи, що застосовуються у процесі формування етнокультурної компетентності учнів 10–11 класів на уроках української літератури (на матеріалі громадянської лірики), утворюють цілісну систему, важливими складниками якої є *націєтвірний, літературознавчий, діалогічний* компоненти. Розкриємо їхню роль, виходячи з наукових розвідок В. Бондаренка, С. Жили, О. Куцевол, Л. Неживої, А. Ситченка, Г. Токмань, В. Уліщенко, Т. Яценко, Л. Назаренко, Н. Скриннік, І. Ціка та інших, розкриємо їхню роль у формуванні етнокультурної компетентності.

Націєтвірний компонент виступає як свідоме ставлення мовців до своєї мови, літератури, культури, історії народу впродовж її розвитку, що віддзеркалюється в літературних творах, зокрема поезії, у сприйнятті цього ставлення на емоційно-ціннісній основі реципієнтами (учнями-читачами). Поняття культури України, націєтвірного стрижня ментального світогляду через мову, літературу, ціннісне ставлення ліричного героя, автора-патріота своєї країни сприяє формуванню в майбутніх випускників шкіл переконливої громадянської позиції та активного патріотизму. У даному контексті актуальною бачиться думка І. Фаріон, що "...мислитель у соціолінгвальному контексті формує основну націєтвірну функцію мови, за якої на певному історичному зрізі ототожнюються поняття мови – нації – держави" [10, с. 91].

Літературознавчий компонент – усвідомлення мотивної специфіки громадянської лірики (суспільно-політичні, патріотичні мотиви), її значущості у формуванні національної свідомості та гідності громадянина України, утвердження цілісної системи загальнолюдських цінностей, розуміння її етнокультурних та архетипних образів, образів-символів, національного колориту та характеру ліричного героя, автора-оповідача, власне автора. Розкриття суспільно-національних питань і почуттів у громадянській ліриці відбувається завдяки аналізу та інтерп-

ретації тексту ліричного твору, власній творчій діяльності читачів. Аналіз ліричного твору С. Пасічник пов'язував із заглибленням у поетичні образи, спостереженням за тим, як "вимальовуються одна за одною картини або як змінюються почуття, настрої ліричного героя, чим вони викликані та як усе це безпосередньо виражено у контексті твору" [7, с. 305]. Презентована методика має нівелювати формалізоване негативне нашарування, що супроводжує громадянську лірику ("Мене це мало стосується") і відкрити школярам нові ракурси розуміння душі патріота-громадянина України, людини-сучасника, навіть якщо автор поезії жив і творив декілька століть тому, побачити творчі етнокультурні маркери непересічну красу української культури, мови, літератури.

Діалогічний компонент пов'язаний з активним використанням проектною технології та роботою в командах (різної чисельності за умови самостійного обрання учнями лідера) та індивідуально. З одного боку, осмислення лірики, що є дуже суб'єктивним в емоційно-рефлексивному та сугестивному підходах, потребує самозаглиблення, самоаналізу, автокомунікації, проте, з іншого боку, розгляд громадянської лірики як специфічної тематичної групи краще відбувається в умовах колективного обговорення та виявлення низки етнокультурних маркерів. Площиною інтерференції емоційно-ціннісної комунікації читачів у складі команди, емоційно-ціннісної автокомунікації кожного з учасників команди, уваги до етнокультурних чинників у їхньому різноманітті є усвідомлення учнями-читачами зростання власного ціннісного ставлення до української культури, етносу, його славетної історії та боротьби за свою незалежність.

Зауважимо, що ефективна реалізація окреслених принципів, підходів та складників етнокультурної компетентності, яка формуватиметься на уроках української літератури в учнів 10–11 класів (на матеріалі громадянської лірики), залежить від особливостей організації навчальної діяльності, способів та інструментарію навчально-виховної співдіяльності вчителя й учнів. Ґрунтуючись на здобутках етнофілософії, етнокультурології, етнопсихології, етнолінгвістики, вікової психології, психології читачької діяльності та методики навчання літератури (української, зарубіжної), в основу методичної системи формування етнокультурної компетентності ми поклали такі дидактичні методи навчання:

метод ейдетики передбачає візуалізацію в кольорах, образах, асоціаціях традицій і звичаїв українців; особливості оз-

доблення житла, одягу, прикрас тощо; виявлення витоків архетипних образів, образів-символів, що знайшли відображення в українській ліриці громадянського спрямування. Даний метод використовуємо на етапі аналізу та інтерпретації ліричного твору з метою виявлення емоційного сліду, що його залишає по собі сприйняття авторського тексту, унаочнення національних образів-символів, етнокультурних маркерів, які допомагають у формуванні розгорнутого читачького оцінювального судження про ідейно-художнє значення тексту;

метод емпатії та сугестії означає, з одного боку, осмислення емоційного стану, переживань ліричного героя за долю країни, її мови, людей, національних надбань у сфері мистецтва і культури, а з іншого – з'ясування смислових натяків і передчувань, що навіюють читачам думки та переживання самого автора. У нашій методиці такий метод реалізується завдяки ототожненню читача з образом ліричного героя, самим автором (наприклад, рольові презентації "очима ліричного героя", "ліричний герой (автор) про національні цінності"), завдяки пошукам чинників, що визначають національний характер, цінності і спонукають до усвідомлення себе членом етнічної спільноти, українцем;

метод рефлексії (автокомунікації) дає можливість учню-читачу проаналізувати власну позицію, душевну налаштованість щодо сприйняття авторського підходу, погляди ліричного героя громадянської лірики. Автокомунікація має особливе значення, оскільки в розмові на одиниці реципієнт буде відвертішим, більш розкутим, позбавленим умовностей, а тому його висновки завжди йтимуть від серця, з глибин розуміння духовних цінностей. Власні сумніви, переживання старшокласник може оприлюднити тільки за умови самостійно прийнятого рішення, але висновки, яких він дійшов, матимуть важливе значення для розгоргання широкого інтерсуб'єктного діалогу за участю однокласників;

метод аудіовізуалізації вказує на використання мультимедійних ресурсів з метою унаочнення відомостей етнокультурного змісту (історико-культурних фактів, фактів із життя авторів громадянської лірики тощо). Ураховуючи специфіку покоління центеніалів, застосування даного методу є вкрай важливим. Покоління, котре виросло з гаджетами та Інтернетом, легко знаходить і критично осмислює потрібну інформацію, є соціально активним у мережі та повною мірою відчуло на собі глобалізаційні зміни, потребує зорової активації етнокультурних

фактів, національно значущих образів, відвідання віртуальних бібліотек, музеїв-садиб поетів і письменників, прослуховування народних пісень тощо. Пропонований метод не тільки увиразнить, оживить вербальну комунікацію (шкільний аналіз та інтерпретацію поезії), а й додасть важливий візуальний компонент завдяки самостійному пошуку школярами потрібного контенту, створенню відеороликів (за мотивами поезії) тощо.

Методика формування етнокультурної компетентності в учнів старших класів ґрунтується на класифікації методів викладання літератури (за класифікацією М. Кудряшова). Зазначені методи реалізуються завдяки залученню низки традиційних і специфічних методичних прийомів навчання літератури (рис. 2).

3-поміж інноваційних методичних прийомів формування етнокультурної компетентності в учнів старших класів на уроках української літератури назвемо такі: "читання як діалог"; синергія етнокультурної інформації; ейдетичний колаж, оформлення динамічних таблиць; етнокультурне моделювання.

Охарактеризуємо кожен із них.

1. Особливістю навчального прийому "читання як діалог" (метод творчого читання) є підготовка особливої партитури читання, розстановка суто читачьких акцентів (іноді на протигагу авторським), чому передуватимуть такі розумові дії, як формулювання запитання, імовірно прогнозування на нього відповідей з боку ліричного героя, автора, що являє особливу комунікацію читача з текстом, автокомунікацію і свідчить про діалогізацію у прийомі-передачі інформації. "Читання як діалог" – це по суті презентація читачької рецепції у вигляді акцентованого читання авторського тексту.

2. Прийом "*синергія етнокультурної інформації*" (метод евристичної бесіди) передбачає структурування запитань про інформацію етнокультурного змісту, що є в тексті громадянської поезії, з наступним відтворенням відповідних асоціацій. Будь-які етнокультурні маркери в поетичному тексті не є випадковими, а тому поєднання запитань до цих маркерів з асоціаціями, які вони викликають в учнів-читачів, утворює цікавий текст, що піднімає назовні з глибин позасвідомого реципієнтів архетипні образи як основу ментальної культури етносу. Наприклад, під час вивчення поезії І. Франка "Гімн" учні звертають увагу на таку етнокультурну інформацію, як "курні хапи", "місця недолі й сліз", "завзяття", "Дух, що тіло рве до бою", "...думка, воля Не уступить пітьмі поля", потім до цих слів, словосполучень, висловлювань формулю-

Класифікація методів навчання літератури (за М. Кудряшовим)			
Творче читання	Евристична бесіда	Дослідницький	Творчо-репродуктивний
Специфічні (інноваційні) прийоми			
«Читання як діалог»; словникова робота (етнокультурні маркери)	Синергія етнокультурної інформації; складання системи запитань (до ліричного героя, автора, автокомунікація до інших читачів)	Ейдетичний колаж; аналіз ліричного твору з елементами герменевтики	Оформлення динамічних таблиць; етнокультурне моделювання
Види діяльності (інноваційні)			
Презентація виконання поезії (поетична майстерня)	Анонсування багатовекторного діалогу (ейдетична майстерня)	Міні-проекти комплексні (колективні, індивідуальні)	Ілюстрування, структурування
Результат: національно-свідомий творчий читач – патріот власної країни, гармонійно розвинена особистість.			

Рис. 2. Методика формування етнокультурної компетентності в учнів старших класів на основі класифікації методів викладання літератури (за класифікацією М. Кудряшова)

ють запитання, які допомагатимуть віднайти асоціації.

Зупинимось, зокрема, на словосполученні "курні хати" і сформулюємо до нього і про нього такі запитання:

- Чому автор вдався до використання такого вислову?
- Чи зустрічається цей вислів у творах українських поетів, де саме?
- У які історичні періоди в Україні були такі хати?
- Із чим у мене асоціюється інформація про курні хати?

Зразки *курної хати* – будівлі без димової труби, яка опалюється пачкою по-чорному (дим виходить через двері), наявні в музеях просто неба в м. Переяслав-Хмельницькому, Києві, Львові, на Слобожанщині, Полтавщині. Це свідченням надзвичайно низького рівня життя українського селянства. Такі хати зустрічаються як в усній народній творчості, так і у творах Тараса Шевченка, Квітки-Основ'яненка, Івана Котляревського та інших. Ланцюжок асоціацій веде до Запорізької Січі, до славетних часів козацтва.

У вигляді таблиці застосування описаного прийому можна показати так:

Етнокультурна інформація (етнокультурний маркер)	Запитання до вислову (слова)	Асоціації до вислову (етнокультурного маркера)

3. Прийом "ейдетичний колаж" (дослідницький метод) пов'язаний з візуалізацією етнокультурної інформації, етнокультурних маркерів, що знайшли відгук у душі реципієнта, унаочнилися у його свідомості у вигляді картин, образів, поєднання образів, асоціацій, кольорів. Звер-

немося до визначення, запропонованого М. Каганом, щодо відмінностей читання від інших форм художнього сприйняття. Учений визнає існування безпосереднього зв'язку між художньою першотворчістю та читанням, оскільки останньому "доводиться брати на себе функції інтерпретації задуму творця і втілення його образів у свою свідомість" [5, с. 117]. Умовою такого зв'язку є ейдетичне вміння читача "побачити" за авторським словом образ і відтворити у своїй уяві цілісну картинку.

4. Прийом етнокультурного моделювання (дослідницький метод) передбачає тривимірний процес, що включає такі етапи:

- відтворення раніше засвоєної етнокультурної інформації (під час уроків української літератури та предметів гуманітарного циклу – історії, зарубіжної літератури, образотворчого мистецтва тощо);
- роботу з етнокультурними маркерами на новому етапі (під час вивчення громадянської лірики на уроках української літератури);
- розширення кола етнокультурної

інформації з її подальшою трансформацією у сферу перспективних національно-патріотичних, націєвірних ідей, образів тощо.

Цей методичний прийом не тільки поглиблює знання учнів про національний образ світу, інші образи у їх мож-

ливій варіативності, а також допомагає усвідомити та диференціювати від усередненого, глобалізованого контенту унікальний, суто український. Етнокультурне моделювання заохочує старшокласників знаходити національно-марковану інформацію у творах суміжних видів мистецтва (образотворчому, пісенному тощо).

5. Прийом оформлення динамічних таблиць (дослідницький метод) вказує на структурування інформації про громадянську лірику, етнокультурні чинники, що сягають архетипних образів, які черпають силу та енергію в архетипах. Динамічні таблиці виконуються у програмі Power Point, містять візуальні національно-дотичні образи – символи, епітети, метафори.

Важливою умовою формування етнокультурної компетентності є проектна робота, що організовується не в класичному сенсі, а у вигляді ланцюжка міні-проектів, які пов'язані з темою вивчення громадянської лірики в 10 та 11 класах (два довготермінові проекти, складовими яких є короткотермінові – на 1–2 уроки – і присвячені безпосередньо вивченню блоку тематичної лірики). Міні-проекти передбачають командну роботу учнів, де кількість учасників визначають самі учні залежно від своїх симпатій і бажання ділитися емоціями, думками про дещо інтимне, заповітне. Команда сама обирає лідера, котрий під час конкретного міні-проекту скеровуватиме діяльність членів команди. Пропорційний розподіл роботи, підготовку звіту, оцінювання ролі кожного з учасників здійснює лідер. Саме тому так важливо формувати в учнів лідерські компетенції, адже вони є край важливими для розвитку національних

чеснот у громадянина-патріота.

У процесі командної роботи відбувається не тільки дорослішання учнів, вони стають більш вимогливими як до себе, так і до членів команди. Робота, що виконується ними, вирізняється завершенистю, логічністю кожного етапу, ґрунтовними висновками, що супроводжуються візуалізацією, структуруванням і змістовною, цікавою комунікацією з класом. Розглянемо структуру довготермінових проєктів.

За часом виконання міні-проєкти різняться – вони можуть тривати від одного до двох-трьох уроків, доповнюючи контекст вивчення програмових тем. На прикладі четвертого міні-проєкту пока-

жемо його структуру й особливості проєктового виконання.

1. Учніам пропонується тема міні-проєкту і до п'яти проблемних питань, з яких вони мають вибрати одне. Наприклад, для міні-проєкту "Наскрізна життєствердність, метафоричність і міфологізм поезій Богдана-Ігоря Антонича".

А. Відомо, що Богдан-Ігор Антонич народився в Сіянок (місто на південному сході Польщі). Які життєві обставини вплинули на юнака, аби він власною творчістю засвідчував свій український вибір? Доведіть, що Богдан-Ігор Антонич зробив-таки свідомий вибір України.

Б. Чому Антонич не обрав для себе польську ідентичність? "Антонич вибрав

Велику Україну, але не як місце проживання, а як дім буття, тобто як мову" [8]. На матеріалі лірики доведіть його громадянську позицію.

В. Чи погоджується з оцінкою творчості Богдана-Ігоря Антонича, даною Юрієм Андруховичем: "...ми цілком слушно розглядаємо його як частку Розстріляного відродження. Формально не розстріляну...". На матеріалі лірики поета переконайте, чи є схожість між його лірикою та творами поетів Розстріляного відродження [8].

Г. Проаналізуйте слова Юрія Андруховича про творчість Богдана-Ігоря Антонича: "...він знав, що з українцями буде нелегко, бо їм у мистецтві потрібен перш

Міні-проєкти	Зміст роботи
10 клас	
«Духовний заповіт українському народу». Громадянська лірика Івана Франка	«Я син народу, що вгору йде...» (збірка «Мій Ізмарagd»), «Гімн», «Каменярі», «Товаришам із тюрми», «Земле моя», «Тюремні сонети», «Не пора» (збірка «З вершин і низин»), «Розвивайся ти, високий дубе» (цикл «Україна»)
Громадянська лірика Лесі Українки	«І все-таки до тебе думка лине...», «Сльози-перли», «Слово, чому ти не твердая криця?», «Досвітні огні»
Громадянські мотиви в ліриці Миколи Вороного. Поет-перекладач	Переклади-переспіви «Інтернаціонал», «Марсельєза», «Варшав'янка», вірш «За Україну!»
Громадянська лірика Олександра Олеся	«Чужиною», «Кому повім печаль мою», вірші з циклу «Голод» та збірки «Будь мечем моїм» («О слово рідне! Орле skutий!...»).
11 клас	
Любов до батьківщини, людини, рідної природи у ліриці поетів «Розстріляного відродження»	«Громадянський інтим», сповідальність, філософічність лірики Євгена Плужника («Для вас, історики майбутні...», «Вчись у природи творчого спокою») Урбаністичні мотиви лірики Михайля Семенка, їхня змістова новизна («Бажання», «Місто», «Запрошення»). Громадянські мотиви в ліриці Михайля Драй-Хмари (сонети "На Хортиці", "Лебеді", поезії «Я полюбив тебе на п'яту, голодну весну..."). Екзистенціальні мотиви лірики Володимира Свідзинського («Темна», «Довіку б тут», «До школи», «У рідній мойй стороні»)
Пафос національного відродження України у творах Павла Тичини	«Пам'яті тридцяти», «Одчиняйте двері...», «Над твоєю весною такий іще вітер да тьма», збірка «Вітер з України»
Громадянська лірика Максима Рильського	Збірки «Слово про рідну матір», «Мандрівка в молодість», «Неопалима купина».
Громадянські мотиви в ліриці поетів «Празької поетичної школи»	Євген Маланюк «Під чужим небом», «Стилет чи стилос?...» Олег Ольжич «Легко і ясно лежати з пробитими грудьми...», «Вікінг», «Революція», «Дванадцять літ кривавилась земля...», «Нащо слова? Ми діло несемо...». Оксана Лятуринська «На варті», «Створив ти землю...», «Ти ще не вмер, ти ще не вмер!...», «Героїчне», «За веснами приходять весни...», «Зброї – честі, йменню – слави». Олена Теліга «Пломінний день», «Безсмертне», «Сучасникам»
Наскрізна життєствердність, метафоричність і міфологізм поезій Богдана-Ігоря Антонича	«Зелена Євангелія», «Різдво»
Образ України у поезії Василя Симоненка, громадянський вибір поета	«Задивляюсь у твої зиниці...», «Є тисячі доріг, мільйон вузьких стежинок...», «Земле рідна! Мозок мій світліє...», «Лебеді материнства».
Громадянські мотиви лірики Дмитра Павличка	«Десь там, далеко, на Україні», «Ти відрікся від мови рідного», «Якби я втратив очі, Україно».
Любов до батьківщини і людини в поезії Ліни Костенко	«Біль єдиної зброї», «Українське альфреско».
Громадянський пафос сучасної української поезії (початок XXI ст.)	Поезія Майдану та АТО

усього патріотизм. Але він і не мав нічого принципового проти патріотизму в мистецтві. Він був проти надміру вузького, спрощеного і примітивного розуміння патріотизму" [8]. На матеріалі аналізу лірики поета доведеться або спростуйте цю думку.

Ефективність запропонованої методичної системи формування етнокультурної компетентності у старшокласників класів на матеріалі громадянської поезії нами експериментально перевірена й доведена відповідями (усними і письмовими) учнів, відгуками вчителів і батьків. Модель методичної системи формування етнокультурної компетентності викладена на *рисунку 3*.

Висновки з дослідження та перспективи подальшого розвідку у даному напрямі. Вивчення сучасного стану сформованості етнокультурної компетентності на матеріалі громадянської лірики у шкільній практиці виявило суттєві недоліки в опрацюванні поетичних текстів в аспекті діалогу читача-ліричного героя, автокомунікації читача тощо. Учні не пов'язують висновки про ідеї, що закладені поетами у творах громадянського звучання, з особистісним розвитком, становленням своєї національної самосвідомості. На жаль, такий стан речей зафіксований під час аналізу результатів констатувальних зрізів.

Констатувальний експеримент підтвердив необхідність створення експериментальної методики формування етнокультурної компетентності в учнів старших класів та перевірку її ефективності.

Запропонована методика формування етнокультурної компетентності передбачає взаємозв'язок змісту, методів і прийомів навчання, спрямованих на розвиток і формування знань та вмінь учнів у діалозі (за різними кореляційними складовими) аналізувати ліричні твори, акцентуючи увагу на художніх знахідках митця, специфічних українських історико-культурних реаліях; удосконалення естетичних смаків та становлення світоглядної, національної позиції старшокласників. Вона може виступати окремим сегментом у методиці викладання української літератури, що сприятиме підвищенню національно-патріотичного потенціалу випускників.

В основі методики – система методів навчання літератури М. Кудряшова, що доповнена інноваційними прийомами і видами роботи. Ключове місце належить міні-проектам, які дають можливість сучасному школяру реалізу-

вати себе і як компетентного читача, і як свідомого громадянина своєї країни, і як лідера команди.

Подальші дослідження формування етнокультурної компетентності учнів старших класів може проводитися в контексті вивчення епосу, драми, ліро-епосу. Окрім того, актуальним може стати системне інтердисциплінарне дослідження на межі української мови і літератури щодо формування етнокультурної компетентності.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Васянович Г. П.* Ноологія особистості: навч. посібн. для студ. і викл. / Г. П. Васянович. – Львів: Сполум, 2007. – 217 с.
2. *Герасимов Ю. О.* Глибина і мелодійність поетичного слова (виразне читання вірша М.Т. Рильського "Поле чорніє. Проходять хмари...") / Ю. О. Герасимов. URL: <http://studentam.net.ua/content/view/8612/97/>.
3. *Гнатюшин І.* Духовний потенціал художньої культури у формуванні молодого покоління // ВІСНИК Львівської національної академії мистецтв / І. Гнатюшин. – Вип. 22. С. 417–425 URL: https://lnam.edu.ua/files/Academy/nauka/visnyk/pdf_visnyk/22/39.pdf.
4. *Іванченко С. С.* Виразне читання. Практикум: навч. посібник / С. С. Іванченко. – Київ: Вища шк., 1993. – 135 с.
5. *Каган М. С.* Мир общения: проблема межсубъектных отношений / М. С. Каган. – М.: Политиздат, 1988. – 319 с.
6. *Кремень В.* Розвитку духовності немає альтернативи / В. Кремень // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2004. – № 1. – С. 15–32.
7. *Пасичник С. А.* Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах: навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти / С. А. Пасичник. – Київ: Ленвіт, 2000. – 348 с.
8. *Романюк Роман.* Юрій Андрухович: Антонич вибрав Велику Україну як дім буття / Р. Романюк // Українська правда. – 2015. – 10 грудня. – С. 9
9. *Уліщенко В. В.* Теорія і практика інтерсуб'єктного навчання української літератури в школі: монографія / В. В. Уліщенко. – Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – 398 с.
10. *Фаріон І.* Націєтвірня функція мови в рецепції І. Франка та І. Пулюя / Іван Франко у творенні української

національної ідентичності: зб. наук. праць / [голов. ред. О. О. Рафальський, П. М. Чернега]. – Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М.; К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса, 2016. – 400 с. – С. 87–95.

REFERENCES

1. *Vasianovych H. P.* Noolohiia osobystosti: navch. posibn. dlia stud. i vykl. / H. P. Vasianovych. - Lviv: Spolom, 2007. - 217 s.
2. *Herasyimov Yu. O.* Hlybina i melodiinist poetychnoho slova (vyrazne chytannia virsha M. T. Rylskoho "Pole chornie. Prokhodiat khmary...") / Yu. O. Herasyimov. URL: <http://studentam.net.ua/content/view/8612/97/>.
3. *Hnatyshyn I.* Dukhovnyi potentsial khudozhnoi kultury u formuvanni molodoho pokolinnia // VISNYK Lvivskoi natsionalnoi akademii mystetstv / I. Hnatyshyn. - Vyp. 22. - S. 417?425. - URL: https://lnam.edu.ua/files/Academy/nauka/visnyk/pdf_visnyk/22/39.pdf.
4. *Ivanchenko S. S.* Vyrazne chytannia. Praktykum: navch. posibnyk / S. S. Ivanchenko. - Kyiv: Vyshcha shk., 1993. - 135 s.
5. *Kagan M. S.* Mir obshcheniya: problema mezhshebektnykh otnosheniy / M. S. Kagan. - M.: Politizdat, 1988. - 319 s.
6. *Kremen V.* Rozvytku dukhovnosti nemaie alternatyvy / V. Kremen // Dyrektor shkoly, litseiu, himnazii. - 2004. - № 1. - S. 15?32.
7. *Pasichnyk Ye. A.* Metodyka vykladannia ukrainskoi literatury v serednikh navchalnykh zakladakh: navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshcheykh zakladiv osvity / Ye. A. Pasichnyk. - Kyiv: Lenvit, 2000. - 348 s.
8. *Romaniuk Roman.* Yurii Andrukhovych: Antonych vybrav Velyku Ukrainu yak dim buttia / R. Romaniuk // Ukrainska pravda. - 2015. - 10 hrudnia. - S. 9.
9. *Ulishchenko V. V.* Teoriia i praktyka intershebektnoho navchannia ukrainskoi literatury v shkoli: monohrafiia / V. V. Ulishchenko. - Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, 2011. - 398 s.
10. *Farion I.* Natsiievirna funktsiia movy v retseptsii I. Franka ta I. Puliuia / I. Farion / Ivan Franko u tvorenni ukrainskoi natsionalnoi identychnosti: zb. nauk. prats / [holov. red. O. O. Rafalsyi, P. M. Cherneha]. Nizhyn: Vydavets PP Lysenko M. M.; K.: NPU im. M. P. Drahomanova, IPiEND im. I. F. Kurasa, 2016. - 400 s. - S. 87?95.

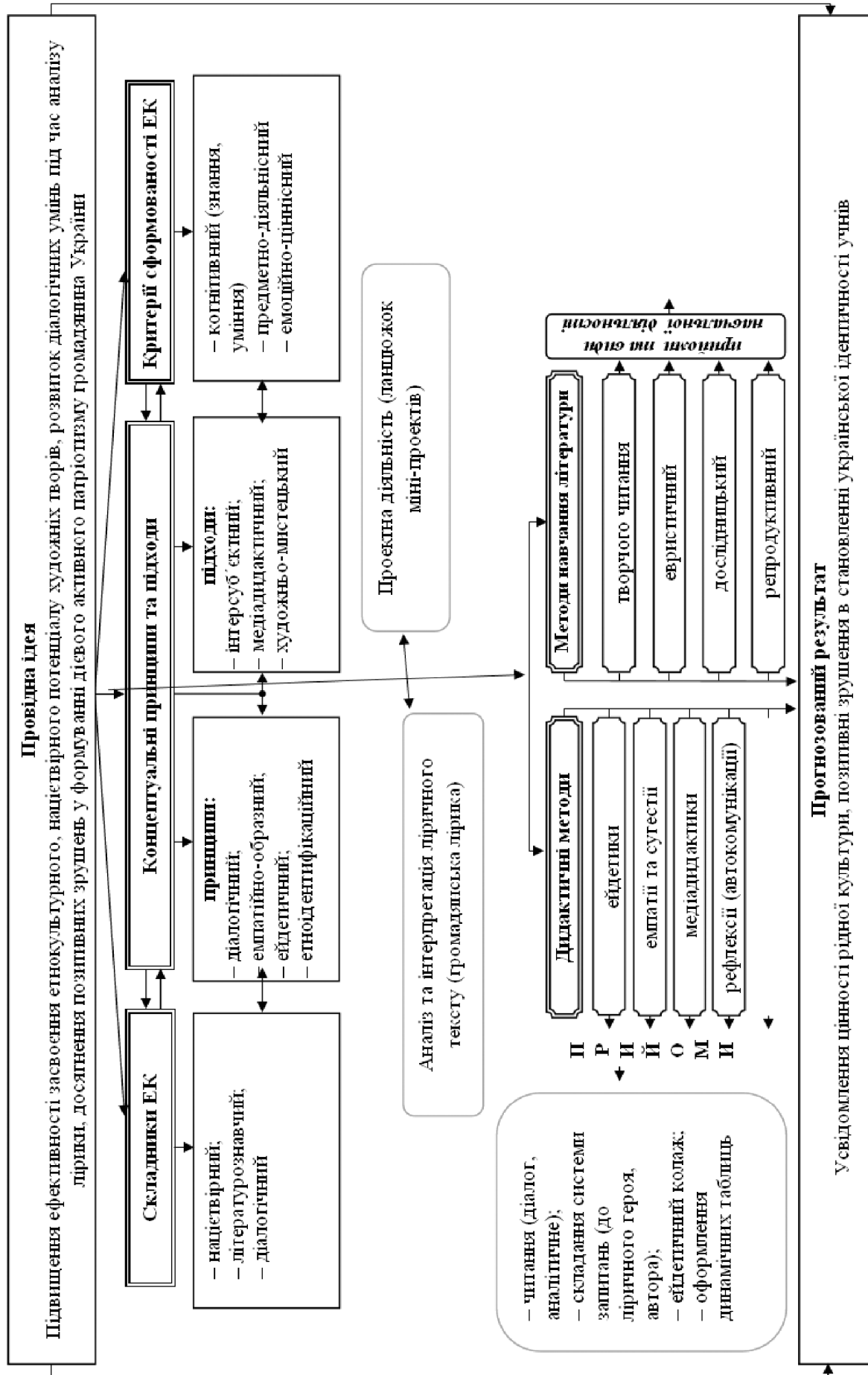

Рис. 3. Модель методичної системи формування етнокультурної компетентності